

İsa bəy Hacınskidən erməni daşnaklara cavab

2013-cü ildə “İsa bəy Hacınski - şanlı ömrün səhifələri” kitabım nəşr olundu. Kitab üzərində işləyərkən ulu babam Hacınskinin bioqrafiyasına, ictimai, siyasi, maarifçilik, biznes fəaliyyətinə dair çoxlu sayda arxiv sənədləri və fotolar əldə etdim. O zaman mənə elə gəldi ki, İsa bəyin barəsində artıq bütün materialları araşdırmışam. Kitabın təqdimatının elə səhərişi günü axtarışlarımı davam etdirdim, bu gün də araşdırma aparıram. Məqələmdə bu şəxsiyyətin barəsində əldə edə bildiyim bir neçə yeni məlumatı hörmətli oxucularla bölüşmək istəyirəm.

Ötən əsrdə Azərbaycan xalqının başına ermənilər tərəfindən dəfələrlə insan faciəsi ilə nəticələnən böyük müsibətlər gətirilib. Ermənilərin Azərbaycan xalqına qarşı törətdikləri qanlı faciələrin hər birinin məhz soyqırım məqsədi daşdığıni hamımız bilirik. Xalqımıza qarşı etdikləri vəhşiliklərdə heç bir günahı olmayan insanlardan qisas almaq istəyi dururdu. Onlar yalnız tarixi torpaqlarımızı zəbt etmir, azərbaycanlıları vəhşicəsinə qırır, eyni zamanda mədəniyyətimizə, xalqımızın mənəviyyatını yaşadan maddi və mənəvi abidələrimizə saysız vandalizm aktlarını törədirdilər. Ən böyük, belə desək, kütləvi qırğınlar məhz 1918-ci ildə baş vermişdir. Həmişə təbii sərvətlərlə zəngin olan vətənimizi, böyük tarixi-mədəni dəyərlər yaratmış xalqımızı ermənilərin gözü açıq-aşkar götürmürdü. Bu bir əsr bundan əvvəl də belə olub, elə indi də belədir... Ancaq onların ən böyük məqsədlərindən biri - Bakı neftini ələ keçirib, ondan dilənçi vəziyyətində yaşayan xalqlarının inkişafına yönəltməkdən ibarət olub. Həmin 1918-ci il ərzində Azərbaycanın əksər bölgələrində - Gəncə, Şamaxı, Quba, Xaçmaz, Qusar və digərlərində lokal xarakterli münafişlər törədirdilər, ancaq xalqımızın mərd və qeyrətli oğulları onlara hər bir səviyyədə lazımı cavablarını verirdilər.

Təəssüf ki, xalqımıza çox gözəl mental xüsusiyyətlər ilə yanaşı, unutqanlıq da məxsusdur ki, bu cəhətimizə görə də başımıza bir çox faciələr gəlib. Bəlkə də sovet ideoloqları bizləri “xalqlar dostluğu” devizi altında mənfur ermənilərlə sülh içində yaşatmağa məcbur edib, onların törətdiklərini ört-basdır etməklə uzun illər ərzində ermənilərin Azərbay-

canda firavan yaşamasına şərait yaradırdılar...

Qeyd etməliyəm ki, xalqımız müstəqillik qazandıqdan sonra XX əsrin sonlarında azərbaycanlıların başına qanlı Xocalı faciəsi də gətirdi və bu, əsl soyqırım hadisəsi idi. Təbii ki, belə hadisələr tarixçi-alimlərimiz tərəfindən kifayət qədər araşdırılıb, təhlil olunub və fundamental əsərlər şəklində ictimaiyyətə çatdırılıb. Mən isə İsa bəy Hacınskinin qanuni varisi kimi, bu yazımda bir tarixi faktın üzərində xüsusi dayanmaq istədim, çünki bu haqda bəlkə də geniş ictimaiyyətimiz məlumatlı deyildir.

XIX əsrin ikinci yarısından başlayaraq Bakı inanılmaz sürətlə inkişaf edirdi. Burada sənayə infrastrukturun yaradılması ilə bərabər, Avropa üslublu binalar, meydanlar, mədəniyyət ocaqları tikilməyə başlamışdı. Bu proseslərə çox diqqətlə yanaşan və onları daha da sürətləndirən insanlar xalqımızın xeyriyyəçi-maarifçi şəxsiyyətləri idi. Onların adlarını hər zaman fərəhlə çəkirik: Hacı Zeynalabdin Tağıyev, Musa Nağıyev, Murtuza Muxtarov, Şəmsi Əsədullayev və ulu babam İsa bəy Hacınski.

İsa bəy Hacınski Bakının digər iş adamlarından yaş baxımından gənc idi. O, 1861-ci ildə zadəgan ailəsində dünyaya gəlmişdi. Ancaq çox bacarıqlı və savadlı olduğundan atası Əbdül Salam bəy Hacınskidən qalan mirası qat-qat artırmağa nail ola bilmişdir. Hazırki, məqələmdə İsa bəyin umumi fəaliyyəti haqqında yazmağım düzgün olmazdı, çünki yazımı Bakıda 1918-ci ilin martın axırlarında erməni daşnakları tərəfindən bir neçə gün ərzində azərbaycanlılara qarşı törətdikləri soyqırım zamanı bir faktın üzərində dayanmaq istədim. Onların vəhşiliklərinə qarşı İsa bəy Hacınskinin müdaxilə edərək yazdığı tarixi məktub məni bu haqda ictimaiyyəti məlumatlandırmaq fikrinə gətirdi.

Bəli, ermənilər çox ciddi hazırlaşaraq Bakıda təkcə 1918-ci ilin martın 31-i deyil, bir neçə gün əvvəl və sonra soyqırım hadisələrini həyata keçirmişdilər. Daşnakların əlaltıları o qədər azğınlaşmışdılar ki, təkcə sadə vətəndaşların deyil, həm də Bakının nüfuzlu və dəyərli şəxslərinin də fiziki məhvinə planlaşdırmışdılar. Onlar gözəl anlayırdılar ki, Bakı dövlətlilərinin geniş çevrəsi, müxtəlif xarici

ölkələrin nüfuzlu şirkətləri və iş adamları ilə sıx əməkdaşlıqları mövcuddur. Buna görə də onlara ilk növbədə həmin tanınmış şəxsləri məhv etmək lazım idi. Deyə bilmərəm ki, qəsdən və ya təsadüfən həmin mart ayının axırlarında Opera və Balet Teatrında bir tədbir təşkil olunmuşdu və bütün Bakı dövlətliləri ora dəvət olunmuşdular. Tədbir bitdikdən son-

ra teatrın qapıları bağlanır və heç kime oradan çıxmağa icazə verilmir. Yəqin içəridə olan insanlarla danışqlar aparılır və bəlkə də ermənilərin lehinə hansısa mühüm qərarın qəbul olunmasına çalışırlar. Əks təqdirdə teatr binası yandırılaraq orada olan dəyərli insanlar məhv olunacaqdılar. Təsadüfən İsa bəy Hacınski həmin tədbirdə iştirak etməyib və ona bu məlumat çatdırılan kimi, o, həm Bakı Dumasının qlasnısı (deputatı), Fəxri Barışdırıcı hakimi, iqtisadi məsələləri ayırd edən Arbitraj məhkəməsinin üzvü və nəhayət, 1904-cü ildə Bakının general-qubernatoru Fədayevin razılığı ilə yaradılmış “Hidayət” cəmiyyətinin üzvü kimi öz nüfuzuna, həm də müəyyən qüvvələrə arxalanaraq dərhal hərəkətə keçdi. Həmin zamanlar Bakının küçələrində qoçular fəaliyyət göstərirdilər və onların kifayət qədər gücü və dəstələri var idi.

İsa bəy Hacınski dəfələrlə şəhərdə nəsilər arasında baş verən münaqişələrə qarşıaraq, hətta güc və silah istifadə olunmuş uzun sürən qan davalarına dənışıq yolu ilə son qoyardı. Ermənilərin belə alçaq hərəkətini eşidəndə dərhal onların başçıları olan, daima İsa bəylə, yumşaq desək, yola getməyən neft milyonçusu Arşak Qukasova məktub yazır. İsa bəy erməni neft milyonçusu ilə dəfələrlə Dumanın iclaslarında müxtəlif mövzularda mübahisə edərdi və təsadüfi deyildi ki, o, Qukasovun ondan çəkdiyini bilərək, məhz həmin insana öz müraciətini göndərir. İsa bəyin yazdığından: **“Siz, erməni klanının başçılarısınız! Bizim suyumuza içib, çörəyimizi yeyib, neftimizi çıxarıb milyonçu olmusunuz. Bu yazıq millətdən nə istəyirsiniz? Siz Stepan Şaumyan hökumətinə çox bel bağlamayınız, onun ömrünə az qalıb. Tayqulaq Andronik - paşaya Amasla çatdırın ki, onun ikinci qulağını kəsməyə bizim gücümüz çatır. Nə torpaq-torpaq**

salmısınız? Sizin torpaqlarınızı torba ilə daşıdırarıq. Sizə təklif edirəm, Mayılov teatrında girov saxladığınız Bakı dövlətlilərini dərhal azad edəsiniz. Əks təqdirdə sizin üçün nəticəsi çox pis olacaq”...

Məktub göndəriləndən sonra girov saxlanılan Bakı dövlətliləri azad edildilər. Lakin ermənilərin törətdikləri qırğın millət qeyrətini çəkən İsa bəyin səhhətinə mənfə təsir etməyə bilməzdi və o, həmin vaxt ürək infarktını keçirərək bir neçə aydan sonra 1919-cu il yanvarın 24-də ürək çatmamazlığından 58 yaşında dünyasını dəyişdi.

İlk dəfə onun həyat və fəaliyyəti ilə məşğul olan jurnalist Hafis Sadıq 1991-ci ildə çıxan “Dağca” qəzetinin 07.13.1995 sayında “Unutsaq, unudular” rubrikasında İsa bəy Hacınskiyə həsr olunmuş məqaləsində əski əlifbada

çıxan “Bəsirət” qəzetinə istinadən həmin məktubdan bir parçanı dərc etmişdir. Yeri gəlmişkən, oxuculara həmin məktubda adı çəkilən Mayılov soyadına da aydınlıq gətirmək istərdim.

Mayılov qardaşları milliyətçə erməni idilər və Xəzər dənizinin sahili boyunca demək olar ki, bütün balıq vətəgələri bu qardaşlara məxsus idi. Qeyd etmək lazımdır ki, XX əsrin əvvəllərində balıq istehsalı Abşerondan Yalamaya qədər olan böyük ərazisi 234 hissəyə bölünərək ermənilərə icarəyə verilmişdir. Balıq kürünün istehsalı təkcə 1913-cü ildə 8 milyon rubl təşkil etmişdir. Bu yüksək gəlirli biznesi ermənilər - Mayılovların və Montaşevlərin əllərində qoymaq olmazdı. Onda yenə də H.Z. Tağıyevlə İsa bəy Hacınski birləşərək (Tağıyev Hacınskinin qayını - Azərbaycanın ilk kimyaçı alimi, professor Mir-Mövsüm bəy Xanlarovun qaynatası idi), Mayılov qardaşlarını sıxışdıraraq onlara məxsus sahələri birləşdirib 44-də çatdırıb həmin biznesin əksər hissəsini əllərindən almağa müvəffəq olmuşdular. Lakin bu erməni mənşəli Mayılov qardaşlarının Bakıya ən böyük xidmətləri ondan ibarət olub ki, Hacı Zeynalabdin Tağıyevlə etdikləri mərci udub bir ilə opera teatrını tikiblər.

Həmin teatr binası 1911-ci il fevralın 28-də M.Musorqskinin “Boris Qodunov” operasının premyerası ilə açılmışdır və bu günə kimi də xalqımızın xidmətindədir.

Təəssüf ki, sovet hökuməti illərdə xalqımızın dəyərli övladlarına qarşı məlum mənfə münasibət var idi və onların sözün əsl mənasında qəhrəmanlıqları heç yerdə qeyd olunmurdu. Ölkəmizin müstəqil olması və Ulu Öndər Heydər Əliyevin 26 mart 1997-ci ildə rəsmi olaraq “Azərbaycanlıların soyqırımını günü” elan etməsi bizə imkan verdi ki, ermənilərin xalqımızın başına gətirilən həmin müsibətləri bütün dünyaya yüksək səslə bəyan edə bilək. Kaş bu günü İsa bəy Hacınski kimi millətini sevən əsl qeyrətli şəxsiyyətlər də görə biləydilər...

**Nuridə İSMAYILZADƏ,
Bakı Musiqi Akademiyasının
dosenti, elmi laboratoriyanın
müdiri, sənətsünaslıq üzrə
fəlsəfə doktoru**